

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 6

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 126 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 25-iyunda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Oliy ta'lim islohotlarida – muhandislik maktablarini institutsional rivojlantirish asoslari	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Xufiyona iqtisodiyot mamlakatimiz rivojiga to'siq bo'lmoqda	20
Muxiddin Kalonov	
"Yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish	24
Muhammadiyeva Maftuna	
Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarda innovatsion yechimlarning zarurati	27
Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishda ish beruvchilar va yonlanuvchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni aniq sotsiologik baholash.....	31
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
Перспективы развития средств размещения в экологическом туризме на охраняемых природных территориях Узбекистана	40
Ахмедходжаев Равшан Темурович	
Bank kartalari orqali ko'rsatilayotgan xizmatlari bozorining rivojlanish borasidagi asosiy tendensiyalari va muammolari	49
Tojirov Yunus Alamovich	
Kichik biznes subyektlarida innovatsionraqabatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali import o'rnini bosish strategiyasini shakllantirish istiqbollari	55
Rustamov Alisher Raxmataliyevich	
Nodavlat umumiy o'rta ta'lim maktabning faoliyati samaradorligini aniqlashda innovatsion usullardan foydalanish.....	62
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna	
Tijorat banklarida bank risklarini boshqarishning strategik ahamiyati.....	67
Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich	
Klaster iqtisodiy subyekt sifatida: mohiyati va tasnifi.....	71
Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich	
Tijorat banklari tomonidan yoshlar tadbirkorlik faoliyatini kreditlashning nazariy-uslubiy jihatlari.....	76
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalari xalqaro tasnifi: nazariya va tendensiya.....	81
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy resurslarini boshqarishda metodologik yondashuvlar va ilmiy qarashlar	86
Jiyanova Nargiza Esanboyevna	
Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari.....	93
Z. Abdikarimova, S. Madaminov	
Savdo korxonalari boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	97
Q. J. Mirzayev, Sh. M. Islomov	
Sociological Assessment of Migration Processes	102
Gulmurodov Kamoliddin Abdukodir ugli	
Current issues of business management in the context of digitalization of the economy	112
Safarov Bakhtiyor Djurakulovich, Kadirova Zulhumor Namazovna, Dadabaev Kuchkor Abdullaevich	
Методические основы маркетинговых стратегий акционерных обществ.....	118
Эркинов Шахзод Баходир ўғли	

TIJORAT BANKLARIDA BANK RISKLARINI BOSHQARISHNING STRATEGIK AHAMIYATI

Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi "Davlat moliyasi va xalqaro moliya" mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Maqolada tijorat banklarida bank riskini boshqarishning zarurligi, ahamiyati va ularning baholash usullari nazariy hamda amaliy jihatdan yoritilgan. Tijorat banklari faoliyatida bank riskini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha xulosa va takliflar ishlab chiqilgan va mamlakatimiz bank tizimida ularni qo'shimcha ravishda qo'llash bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, bank, risk, risklarni boshqarish, riskni baholash.

Abstract: The article discusses the theoretical and practical aspects of the necessity and importance of banking risk management in commercial banks and methods for their assessment. Conclusions and proposals for improving liquidity risk management in the activities of commercial banks and recommendations for their additional application in the banking system of the country are developed.

Key words: liquidity of commercial banks, liquidity risk, management of risks, risk assessment.

Аннотация: В статье описывается необходимость и важность управления банковскими рисками в коммерческих банках и методы их оценки с теоретической и практической точки зрения. Сделаны выводы и предложения по совершенствованию управления банковскими рисками в деятельности коммерческих банков и даны рекомендации по их дополнительному применению в банковской системе нашей страны.

Ключевые слова: коммерческие банки, банковская деятельность, риск, управление рисками, оценка риска.

KIRISH

Mamlakatimizda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish jarayonlari tijorat banklarining barqaror faoliyat yuritishi bilan chambarchas bog'liq. Chunki tijorat banklari bozor infratuzilmasining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ularning barqarorligi davlat ahamiyatiga egadir.

Markazlashgan iqtisodiyot sharoitida barcha xo'jalik subyektlar faoliyati rejalashtirilgan bo'lib, asosiy maqsad rejani bajarishga qaratilgan, rejaning bajarilmagan qismi zarur hollarda yuqori tashkilot yoki budjet mablag'lari hisobidan qoplab berilgan. Shuning uchun bu davrda risk degan tushuncha bo'lmagan. Bozor munosabatlarini tashkil qilish va olib borish butunlay boshqa tamoyillarga tayanadi. U tezkor taraqqiyot va rivojlanish, turli o'zgarishlar, raqobat, innovatsiya, islohotlar va boshqalarga asoslanadi. Bunday jarayonlar bozor munosabatlari sharoitida faoliyat ko'rsatayotgan har bir subyektning ishiga ta'sir qiladi. Bu, ayniqsa, tijorat banklari faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki tijorat banklari faoliyatining o'zi riskli bo'lganligi uchun bozor munosabatida yuzaga keladigan islohotlar, o'zgarishlar, tebranishlar, inqirozlar va boshqa holatlarni birinchi bo'lib banklar seza boshlaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Karl Berch "har qanday kompaniyaning tavakkalchilikni boshqarish falsafasining asosiy tarkibiy qismi uning risk appetitini aniqlashdir. Risk appetiti kompaniyaning moliyaviy va operatsion imkoniyatlariga, o'sish sur'atlariga va manfaatdor tomonlar tomonidan rentabellik istiqbollari qarang, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan risk miqdorini aks yettiradi", – deb tarifiyladi.

Igor Tarasov "Risk-appetiti-bu xavfni kamaytirish choralari talab qilinishidan oldin tashkilot o'z maqsadlariga erishish yo'lida qabul qilishga tayyor bo'lgan maksimal risk darajasi. Har qanday biznes o'z mohiyatiga ko'ra riskli biznes bo'lib, unda foyda olish uchun tavakkal qilish zarur va risk appetiti tashkilot uchun risklar va olinadigan foyda o'rtasidagi maqbul muvozanatni ko'rsatadi" deb tarif beradi.

Bank nazorati bo'yicha Bazelda "Risk appetiti tashkilot o'z maqsadlariga yerishish uchun qabul qilishga tayyor bo'lgan risk (noaniqlik) miqdori va turlarini aks yettiradi".

"Risk appetiti – bizning minimal miqdoriy ko'rsatkichlar va sifatli bayonotlar to'plami bilan belgilanadigan strategik maqsadlarimizga yerishish uchun biz qabul qilishga tayyor bo'lgan riskning umumiy darajasini ifodalaydi."

Boshqa mualliflar Risk appetitini soliq to'langungan qadar foydadan yoki kapitaldan ulushlar asosida aniqlanuvchi ("yuqoridan pastga" yondashuvi) yoki risklar yuzaga kelgandagi yo'qotishlarning tarixiy taxlillar asosida aniqlanuvchi ("pastdan yuqoriga" yondashuvi) sifatida fikr bildiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada, tijorat banklarda risk appetiti va risk profili ko'rsatkichlarini aniqlash, baholash, boshqarish, monitoring va nazorat qilish uchun muhim sanalgan aktivlarni diversifikatsiyalashni tadqiq etish bo'yicha xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan bajarilgan ilmiy tadqiqot ishlarining ilmiy xulosalari va mualliflarning amaliy tajribalari asosida mustaqil yondashuvlar shakllantirildi. Shuningdek jadval, analitik taqqoslash, mantiqiy tahlil, guruhlash kabi usullardan hamda statistik ma'lumotlardan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish hamda bank tizimini liberallashtirish sharoitida kredit operatsiyalari muhim o'rin tutadi. Tijorat banklari kredit operatsiyalari bank daromadlarini shakllantiruvchi faoliyat bo'lganligi sababli kredit portfelining sifat darajasi barqarorligini ta'minlash bugungi kunda banklarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Kreditlash tijorat banklari uchun birlamchi ahamiyatga ega bo'lgan faoliyat turi hisoblanadi, chunki tijorat banklari kredit portfeli sifatining pasayishi ularning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir qiladi, ya'ni muddati o'tgan kreditlarning kredit qo'yilmalari hajmidagi salmog'ining oshishi bankning riskini keskin pasayishiga olib keladi ^[1].

Aytish o'rinliki, har qanday iqtisodiy faoliyat foyda olishga qaratilganidek tijorat banklari faoliyatidan ko'zlangan natija bu, birinchi navbatda, foyda olishdir. O'z navbatida, olinadigan foyda darajasi tog'ridan-tog'ri mavjud risklar darajasi bilan bog'liqdir. Tijorat banklari oldida turgan birinchi masala bu risk va foydalilik o'rtasidagi optimal darajaga erishishdir. Tijorat banklari tomonidan bugungi kunda risklarni o'rganishning asosiy sababi ham shunda, ya'ni olinadigan daromadni oshirishga qaratilgandir. Daromadni oshirish esa tijorat banklaridan mavjud risklarni chuqur o'rganishni va ularni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni qabul qilishni talab etadi.

Bu borada Prezidentimizning Oliy Majlisga taqdim etgan Murojaatnomasida, "Eng yomoni, istiqbolli yirik loyihalarni belgilash va amalga oshirishda jiddiy xatoliklarga yo'l qo'yilgani, xorijiy kreditlar samarasiz ishlarga sarflangani iqtisodiyot rivojiga xalaqit bermoqda ^[2]. Biz, avvalo, chetdan kredit va sarmoyalar olib kelish bo'yicha samarali tizim yaratishimiz, har bir kreditni aniq ishlatishni o'rganishimiz lozim. Bu masalada yetti o'lchab, bir marta kesadigan, oqibatini puxta o'ylab ish olib boradigan davr keldi", – deb ta'kidlab o'tganlari bejiz emas.

Respublikamizda iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirilayotgan bank kreditlari hajmining oshishi, ulardan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo'jalik yurituvchi subyektlar miqdorining ko'payishi, banklar tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish, ularning samaradorligini oshirish, berilgan kreditlar bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida undirib olishni ta'minlash vazifalari banklar kredit portfeli ustidan doimiy kuzatib borishni dolzarb masala ekanligini asoslab beradi.

Kredit riskining bank faoliyatining yakuniy natijalariga ta'sir etish ko'lami esa, avvalambor, tijorat bank boshqaruvi tomonidan tanlangan strategiyaga bog'liq bo'ladi (agressiv yoki konservativ). Ya'ni, tijorat banki qancha agressiv kredit siyosatini yuritrsa bankning kredit riskiga duchor bo'lish ehtimoli shuncha yuqori bo'ladi va aksincha, tijorat banki qay darajada konservativ siyosat olib borsa bank kredit riskiga duchor bo'lish ehtimoli shuncha past bo'ladi. Bank boshqaruvi bu borada bank daromadliligi bilan bank riski o'rtasidagi teskari bog'liqlik munosabatini, ya'ni bank qancha yuqori daromad olishni ko'zda tutsa, uni ololmaslik ehtimoli ham shuncha yuqori bo'lishligini esda tutmog'i lozim ^[4].

Tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarish muhim vazifalardan biridir. Bank kredit portfelini boshqarish tizimi faoliyatining zamirida to'rt asosiy tamoyil turadi: birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining "Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash va aktivlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish hamda ulardan foydalanish tartibi to'g'risida"gi¹ Nizom talablari doirasida bank kreditlari asosiy mezonlar bo'yicha muntazam ravishda baholanadi; ikkinchidan, bank tomonidan ajratilayotgan kreditlarning ta'minlanishi ustidan nazoratni amalga oshirishligi diqqatni tortadi.

1 cbu.uz

Taniqli olim Sh. Abdullaeva ta'minot kredit berilayotganda uni so'ndirishning bosh manbayi hisoblanmaslikni hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi ^[6]. Bank ta'minotdan kredit so'ndirilmasligi risklarini kamaytirish maqsadida foydalanadi, xolos. Uchinchidan, kredit monitoringini amalga oshirish. Kredit portfeli monitoringi quyidagilarni nazarda tutadi:

- a) kreditni monitoring qilish;
- b) kredit portfelini monitoring qilish.

Hozirgi paytda iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirilayotgan bank kreditlar hajmi oshishi, bank kreditlaridan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo'jalik yuritish shaklidagi mijozlar miqdori ko'payishi va banklar tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish va ular samaradorligini oshirish, berilgan kreditlar hamda ular bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida undirib olishni ta'minlash banklar kredit portfeli ustidan doimiy monitoring olib borishni talab etmoqda. To'rtinchidan, kredit portfelini auditdan o'tkazish va kredit risklarini boshqarish. Kredit portfeli ichki va tashqi auditorlar tomonidan audit tekshiruvidan o'tkaziladi ^[5].

Tijorat banklari o'z faoliyatlari bilan bogliq bo'lgan risklarni boshqalarga nisbatan ko'proq o'rganishlari talab etiladi. Mazkur risklarni minimallashtirib (kamaytirib) bank bir tomondan o'z mahsulot va xizmatlar sonini kengaytiradi, faoliyatini diversifikatsiyalaydi, boshqa tomondan esa o'z operatsiyalar sifatini oshiradi.

P. Rouz bank faoliyatida, asosan, quyidagi bank risklari yuzaga kelishi ta'kidlab o'tadi:

- a) kredit riski – qarzdorning shartnomada belgilangan shartlar bo'yicha bank oldidagi o'z moliyaviy majburiyatlarini qisman yoki to'liq bajara olmasligi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;
- b) bozor riski – bankning qimmatli qog'ozlar portfelidagi instrumentlari narxlarining, shuningdek, chet el valyutasi va qimmatbaho metallar kurslarining salbiy o'zgarishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk. Bozor riski fond, valyuta va foiz risklarini o'z ichiga oladi, bunda:
 - fond riski – qimmatli qog'ozlari portfelidagi instrumentlarning bozor narxlaridagi salbiy o'zgarishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;
 - valyuta riski – chet el valyutasi va qimmatbaho metallarning ochiq pozitsiyalari bo'yicha shu chet el valyutalari kurslari va qimmatbaho metallar baholarining o'zgarishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;
 - foiz riski - aktivlar, passivlar va ko'zda tutilmagan holatlardagi instrumentlar bo'yicha foiz stavkalarining salbiy o'zgarishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;
- d) likvidlilik riski – bankning o'z moliyaviy majburiyatlarini to'liq yoki qisman bajara olmasligi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk. Bankning likvidlilik riski asosan, aktiv va passivlarning so'ndirilish muddatlarining o'zaro nomuvofiqi oqibatida yuzaga keladi.
- e) operatsion risk – bankning ichki tizimlari, jarayonlari, axborot texnologiyalari, xodimlar harakatlarida yo'l qo'yilgan xatoliklar yoki tashqi tabiiy jarayonlar, shu jumladan tabiiy ofatlar, natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;
- f) mamlakat riski – bankning xorijiy hamkorlari tomonidan iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy o'zgarishlar sababli o'z moliyaviy majburiyatlarining bajara olmasligi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;
- g) huquqiy risk – bank tomonidan normativ-huquqiy hujjatlar va tuzilgan shartnomalarga rioya qilinmaslik, ish jarayonida huquqiy xatoliklarga (noto'g'ri yuridik maslahat yoki hujjatlarni noto'g'ri tuzilishi) yo'l qo'yilishi, huquq tizimidagi kamchiliklar, hamkorlar tomonidan normativ-huquqiy hujjatlarning buzilishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;
- h) biznesda obro'-e'tiborni yo'qotish riski – bankning moliyaviy barqarorligi to'g'risida omma ichida salbiy tasavvur yuzaga kelishi sababli, mijozlar sonining kamayishi, ko'rsatilayotgan xizmat sifatining tushishi natijasida, bankda zararlar yuzaga kelishi riski;
- i) firibgarlik riski – bankda xodimlar, mijozlar va boshqa hamkorlarning firibgarlik yoki boshqa jinoiy xatti-harakatlari oqibatida moliyaviy zararlar ko'rish xatari. Bankdan naqd pul va boshqa qimmatliklarning o'g'irlanishi hamda bank xodimlari tomonidan ataylab moliyaviy hisob va hisobotlarda zararlarni (vaqtincha yoki tekshirish orqali aniqlanguncha) yashirilishi natijasida bankning moliyaviy ziyon ko'rishi. Birinchi navbatda kredit riski nima ekanligiga to'xtalib o'tsak ^[3]. Kredit riski qarz oluvchi yoki kontra-

gent shartnoma majburiyatlarini, birinchi navbatda, qarz yoki boshqa moliyaviy majburiyatlarni to'lash bilan bog'liq bo'lgan majburiyatlarini bajarmagan taqdirda, kreditor yoki investor ko'rishi mumkin bo'lgan moliyaviy zararni anglatadi. Bu qarz oluvchining qarz mablag'larini qaytarish yoki boshqa moliyaviy majburiyatlarni bajarish qobiliyati yoki tayyorligi bilan bog'liq noaniqlikni o'z ichiga olgan kreditlash va investitsiya faoliyatining asosiy jihati.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, kredit riskini samarali boshqarish moliya institutlari va investorlar uchun o'z kapitalini himoya qilish, kreditlash va investitsiya faoliyati barqarorligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Bu kredit riskini boshqarishning mustahkam amaliyotlarini, jumladan, ehtiyotkor andarrayting standartlarini, kreditlarni sinchkovlik bilan baholash jarayonlarini, portfelni diversifikatsiya qilish, garov masalasi, risklarni monitoring qilish va kamaytirish strategiyalarini o'z ichiga oladi. Shunday risklar mavjud bo'ladiki, ularni oldindan olish yoki kamaytirish mumkin emas, ya'ni ular loyiha ishtirokchilari ta'siridan tashqarida bo'ladi. Kredit riskining turli determinantlarini tan olish moliya institutlari uchun risklarni boshqarish bo'yicha ishonchli amaliyotlarni joriy etish va potentsial yo'qotishlarni kamaytirish uchun muhim ahamiyatga ega. Kreditorlar kredit riskining sabablarini har tomonlama tushunib, ongli ravishda kreditlash to'g'risida qaror qabul qilishlari, kredit portfellarini sog'lomlashtirish va moliyaviy muhitni yanada barqarorlik bilan boshqarishi lozim.

Tijorat banklarida risklarni va kredit portfelni boshqarishni takomillashtirish bo'yicha xalqaro bank amaliyotida kredit risklarini baholashning Simulation Scenario, Monte Carlo, Delfi, Stress testing, Historical Simulation usullari, shu bilan birga balli baholash usullarini o'rganib, O'zbekistonga mos keluvchi bu usullarni O'zbekiston bank amaliyotida qo'llanilishini taklif qilamiz. Bu risklarni baholashda xilma-xillik bo'lishi va buning natijasida birining kamchiligi ikkinchi usul yordamida to'ldirilishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 12.05.2020-yildagi "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-son Farmoni, <https://lex.uz/uz/docs>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis Murojatnomasi, 22.12.2017-yil <https://www.prezident.uz/oz/lists/view/1371>.
3. Поуз П. Банковский менеджмент. Пер. с англ. – М.: Дело, 2019, 192-б.
4. Tijorat banklari moliyaviy resurslarini boshqarish. Sh.Abdullaeva, Z.Safarova. "Moliya" 2020.
5. Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент)/ Под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И.Лаврушина. – М.: Юрист, 2002, 456-с.
6. Azlarova Aziza Axrorovna "Tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarish masalalari" "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. –№ 6, noyabr-dekabr, 2018-yil, 3-b.
7. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. –T.: Moliya, 2012, 124-6.
8. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2001, 33-6.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

